

Σκέψεις με αφορμή το βιβλίο του Κυριάκου Σιμόπουλου «Βασανιστήρια και εξουσία» (Αθήνα, 1987, 614 σ.) ή η Βάσανος των Ψυχολόγων

Θ. Τζαβάρας

Το 1987 κυκλοφόρησε στην Ελλάδα ένας ογκώδης τόμος με το γενικό τίτλο «Βασανιστήρια και Εξουσία» και με υπότιτλο «Από την Ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα, το Βυζάντιο και την Τουρκοκρατία ως την εποχή μας». Το μακάβριο αυτό πανόραμα της ανθρώπινης επιθετικότητας το υπογράφει ο γνωστός στην Ελληνική ιστορικο-πολιτική βιβλιογραφία Κυριάκος Σιμόπουλος, του οποίου τα έργα Εθνογνωσίας μέσα από τα δεδομένα των ξένων περιηγητών την περίοδο που προηγήθηκε από τη δημιουργία του Σύγχρονου Ελληνικού Κράτους, και τα αμέσως μεταγενέστερα χρόνια, αποτελούν βιβλία αναφοράς για ειδικούς και για μη ειδικούς. Το ενδιαφέρον μου όμως για το καινούργιο αυτό έργο του Κ. Σιμόπουλου δεν είναι ιστορικο-πολιτικό, είναι ψυχολογικό. Να εξηγηθώ: κάνει εντύπωση το γεγονός πως στο ογκώδες αυτό έργο, δεν βρίσκει ο αναγνώστης πρακτικά καμία αναφορά σε ψυχολογικά βασανιστήρια. Και όμως, το Σύνταγμα της Ελλάδας του 1975 (άρθρο 7, 2), που παρατίθεται στο βιβλίο, τονίζει: «Αι βάσανοι, οιαδήποτε σωματική κάκωσις, βλάβη της υγείας ή άσκησης ψυχολογικής βίας, ως και πάσα ετέρα προσβολή της ανθρωπίνης αξιοπρεπείας απαγορεύονται». Για τον νομοθέτη, είναι σαφής η «ισοτιμία» της σωματικής βασάνου με την ψυχολογική, γεγονός που ενισχύεται άλλωστε και από τα πρόσφατα επιστημονικά δεδομένα, που καταδεικνύουν τις μεγάλες «δυνατότητες» των ψυχολογικών βασανιστηρίων. Στις γραμμές που ακολουθούν θα παρουσιάσω συνοπτικά κάποια δεδομένα σχετικά με τους μηχανισμούς και τις μεθόδους των ψυχολογικών βασανιστηρίων. Το κίνητρο

για μια τέτοια παρουσίαση είναι η ακόλουθη πολιτική διαπίστωση: Η «εξουσία» διαθέτει διάφορους τρόπους για να ελέγξει και να τιμωρήσει τους αντιπάλους και εχθρούς της. Τους «τρόπους» αυτούς θα μπορούσαμε να τους κατατάξουμε σε διαβαθμισμένους άξονες ως προς π.χ. τις σωματικές βλάβες, την πολυπλοκότητα των εργαλείων του βασανισμού, το πρόσκαιρο ή το μόνιμο της βλάβης κ.τ.λ. Έτσι, π.χ. ο ξυλοδαρμός έχει χαμηλή βαθμολογία ως προς την τεχνολογική πολυπλοκότητα και υψηλή βαθμολογία ως προς τη δυνατότητα σωματικής βλάβης. Ακολουθώντας μία τέτοια κατάταξη των βασανιστηρίων, θα μπορούσαμε να παρουσιάσουμε τις 614 σελίδες του βιβλίου του κ. Σιμόπουλου σε μερικούς πίνακες και έτσι θα γινόταν εύκολα κατανοητό το γιατί είναι κρίμα που παραβλέπει τα ψυχολογικά βασανιστήρια, τα οποία θεωρούνται ως οι πιο προχωρημένες τεχνολογικά μέθοδοι βασάνων, χωρίς σωματικά αποτυπώματα και εν δυνάμει απροσδιόριστη διάρκεια. Το μόνο «μειονέκτημα» της μεθόδου είναι η ανάγκη για την εξουσία που τη χρησιμοποιεί να διαθέτει επιστημονική ενημέρωση, μοντέρνο τεχνολογικό εξοπλισμό και, κυρίως, συνεργασία ειδικών. Τώρα ελπίζω να γίνεται κατανοητό το πώς τα ψυχολογικά βασανιστήρια, κυρίως μετά από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, έχουν γίνει η βάσανος των Ψυχολόγων!

Το ιστορικό της εμπλοκής της ψυχολογικής επιστήμης στον κατεξουσιασμό του Ανθρώπου από τον άνθρωπο αρχίζει μέσα στη δεκαετία των χρόνων 1940 με αφορμή την πρακτική του Brainwashing, την «Έκπλυση του Εγκεφάλου», κατά την

προσφυή ελληνική απόδοση του Δ. Κουρέτα (1965). Θα μεταφέρω εδώ τον ορισμό που δίνει ο Δ. Κουρέτας για την έκπλυση του εγκεφάλου (τώρα στις σελ. 640-661 του *Εκλόγιου*, Αθήναι, 1975): «...(είναι) η διάσπασι του ψυχολογικού ατόμου, η εκμετάλλευσι και εφαρμογή ωρισμένων πειραματικών δεδομένων του εργαστηρίου κατά τρόπον ύπουλον και σατανικό, με σκοπό την αποδιοργάνωσι και αποσάθρωσι της προσωπικότητος, την διαστρέβλωσι της κρίσεως και τη συντριβή του ηθικού, σύμφωνα με προδιαγεγραμμένο σχέδιο. Είναι μία ειδική ψυχολογική μεταχείριση, ποι αλλοιώνει τη ψυχοδομή, εξαρθρώνει τις ιδεολογικές πάσης φύσεως πεποιθήσεις και στη θέσι τους εμφυτεύει άλλες αντίθετες. Εδώ δεν πρόκειται για προσηλυτισμό με την χρήσι βασανιστηρίων, που μπορεί να κεντρίζουν το πνεύμα και την εσωτερική εναντίωσι του υφισταμένου το μαρτύριο, χωρίς αυτός να κλονίζεται εκ βάθρων εις τας πεποιθήσεις του, τας θρησκευτικές, πολιτικές, ηθικές κ.λπ. αλλά πρόκειται περι ανεπαισθήτου συμμετοχής και συμμορφώσεως του ανθρώπου προς τας επιθυμίας και τας επιδιώξεις του ρυθμιστού του πνεύματος και της ψυχής του, χωρίς άσκηση σωματικής βίας επάνω του». Τις επιστημονικές απορίες που προκάλεσε η πρακτική της έκπλυσης του εγκεφάλου και τα (υποτιθέμενα) αποτελέσματά της, προσπάθησαν να επιλύσουν οι ειδικοί της συμπεριφοράς και της ψυχικής υγείας, ψυχολόγοι και ψυχίατροι. Το (ιστορικό) ενδιαφέρον αυτής της προσπάθειας, βρίσκεται στο ότι οι τρέχουσες επίσημες και επικρατούσες θεωρίες της ψυχολογίας δεν διέθεταν ούτε τα εννοιολογικά ούτε τα πειραματικά εργαλεία για να κατανοήσουν τέτοιες επιρροές του περιβάλλοντος επί του (ψυχικού) οργανισμού. Οριακά μόνον, μια ψυχαναλυτική (ψυχοπαθολογική) θεώρηση, προέκταση της σκέψης π.χ. του Spitz, θα μπορούσε να εξηγήσει μερικώς κάποια φαινόμενα - συνέπειες αισθητηριακής και κοινωνικής αποστέρησης. Έχουν σαφώς αναλυθεί και στην ελληνική βιβλιογραφία σε κείμενο του Δ. Κουρέτα το 1972, «Αισθητηριακή απομόνωσις και επιπτώσεις αυτής επί του Ψυχισμού» (στο *Εκλόγιο*... σ. 947-952).

Στην περιοδο αμέσως μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η μόνη θεωρία, στον Αγγλοσαξωνικό χώρο, που μπορούσε να ξεπεράσει τις μακάριες βεβαιότητες του μπεχαβιορισμού και της Ψυχολογίας του Εγώ, ήταν η νευροψυχολογική θεώρηση του D. O. Hebb (*Organization of Behavior*, 1949). Έτσι, από τις αρχές της δεκαετίας του 1950, αρχικά στο Πανεπιστήμιο McGill, στον Καναδά, και στη συνέχεια πρακτικά στο σύνολο των χωρών όπου υπήρχε ακαδημαϊκή ψυχολογική έρευνα, μελετήθηκαν οι συνέπειες και οι μηχανισμοί της αισθητηριακής απομόνωσης και αποστέρησης. Η πρώτη πλήρης αναφορά και ανάλυσι των μέχρι τότε αποτελεσμάτων έγινε στο Συμπόσιο του Harvard το 1958, (*Sensory Deprivation*, Harvard University Press, 1965).

Το ενδιαφέρον αυτής της μαζικής ενασχόλησης για δύο περίπου δεκαετίες επιστημόνων διαφόρων κλάδων με τα φαινόμενα του «διαλόγου» οργανισμού και περιβάλλοντος συνίσταται στο γεγονός ότι διευρύνθηκαν οι ορίζοντες της ψυχολογίας και εντατικοποιήθηκε ο δια-κλαδικός χαρακτήρας. Δεν παρήχθη βέβαια μία ενιαία θεωρία για το τι και το πώς στην αισθητηριακή αποστέρηση, όπως ορθώς επισημαίνει π.χ. ο Jack Vernon (*Inside the Black Room*, Penguin, 1963/1966) αλλά η ευαισθητοποίηση για τις αποστερητικές — βλέπε καταπιεστικές — προϋποθέσεις μερικών πειραματισμών με Ανθρώπους ως πειραματοπρόσωπα υπήρξε μεγάλη. Εδώ μπορεί να θυμηθούμε τις έντονες συζητήσεις που προκάλεσαν τα πειράματα του Milgram στο Πανεπιστήμιο Yale σχετικά με το πρόβλημα της υπακοής στην εξουσία.

Και ενώ αυτή η ευαισθητοποίηση πραγματοποίησε μια ουσιαστική μετάλλαξη στα ήθη της επιστημονικής ψυχολογίας (μέχρι, και δικαίως, και τους πειραματισμούς με πειραματοζώα), χάρη στα δεδομένα των πειραμάτων για το πρόβλημα της αισθητηριακής αποστέρησης και απομόνωσης, η ψυχολογική επιστήμη κατέκτησε μία επίλεκτη θέση στο οπλοστάσιο της (επιστημονικής) καταδυνάστευσης του Ανθρώπου από τον άνθρωπο, στην υπηρεσία της όποιας εξουσίας διέθετε τη βούληση,

και φυσικά τη γνώση, για να χρησιμοποιήσει την ψυχολογική τεχνολογία. Για όσους έχουν την παραμικρή αμφιβολία για του λόγου το αληθές, ας θυμηθούν τα άσπρα κελιά, που χρησιμοποίησε η Δυτικο-γερμανική αστυνομία για τον εγκλεισμό των μελών της Ομάδας Baader-Meinhof και ας συμβουλευτούν την εικόνα της σελίδας 9 στο Συμπόσιο του Harvard, που ανάφερα προηγουμένως.

Έτσι, η ψυχολογία συνάντησε τα τελευταία τριάντα χρόνια τη μεγάλη της αδελφή, την ψυχιατρική, στον άχαρο ρόλο του ρυθμιστή-διαχειριστή μεταξύ κανονικότητας και παρέκκλισης ή ακόμα μεταξύ εξουσίας και αμφισβήτησής της. Στη μοντέρνα εποχή του μεγάλου εγκλεισμού, όπως θα έλεγε ο Foucault, η ψυχιατρική προηγήθηκε με τα άσυλά της και τη συλλήβδην απομόνωση υστερούντων, παρεκκλινόντων και αμφισβητούντων (επίκαιρα διαβάσματα: Malcolm Lader, *Psychiatry on Trial*, Penguin, 1977, και Οικονομικός Ταχυδρόμος, 31-12-1987: «Στη Λέρο αποδεικνύεται ότι η Ελλάδα δεν είναι χώρα πολιτισμένη!»). Η ψυχιατρική ακολουθείται από την ψυχολογία με τις τροποποιήσεις της συμπεριφοράς (behavioral modifications) και τις πάσης έμπνευσης παρεμβάσεις και «ψυχοθεραπείες». Και ενώ ο προβληματισμός

και η διαμάχη συνεχίζεται διεθνώς, (π.χ. Guy Maguani, *Psychiatrie et Ethique*, Privat, 1979), στην Ελλάδα η καθυστερημένη εισαγωγή της ψυχολογικής και ψυχιατρικής τεχνολογίας, μας καλεί σε ιδιαίτατη εγρήγορση: από την άκρατη χρησιμοποίηση της ηλεκτροσπασμοθεραπείας και των ψυχοφαρμάκων μέχρι τα ενθουσιώδη στρατοκρατούμενα προγράμματα αποκαταστάσεως τοξικομανών και τα βίαια μέσα κοινωνικοποίησης ψυχασθενών, που χρησιμοποιήθηκαν πρόσφατα σε Δημόσιο Ψυχιατρείο. Τέλος, η πρόσφατη είσοδος της Ελλάδας στην επιστημονική περίοδο ψυχογνωσίας, μας φέρνει απόηχους ερευνητικών προγραμμάτων, που στερούνται στοιχειώδους ερευνητικού ήθους.

Η βραχεία αυτή αναφορά στα ψυχολογικά «βασανιστήρια» και κυρίως τη βάσανο των σύγχρονων ψυχολόγων, με αφορμή το ογκώδες έργο του Κυριάκου Σιμόπουλου, επιδίωξε μια συμπλήρωση του μακάβριου πανοράματος της ανθρώπινης επιθετικότητας και βαρβαρότητας που παρουσίασε. Καλεί τέλος όλους τους ειδικούς του ψυχισμού, της συμπεριφοράς και της ψυχικής υγείας σε μια συντονισμένη προσπάθεια (αυτο)ελέγχου και ήθους σε θέματα πειραματισμού και θεραπειών στον Άνθρωπο.